
A DOKTORI ISKOLÁKBAN MEGVÉDETT NÉVTANI TÉMÁJÚ DISSZERTÁCIÓK 2010-BEN

GECSEY SÁNDORNÉ PAPP KATALIN: „ÉN ALSÓRÁCEGRESBŐL VAGYOK...” ÍRÓI NÉVADÁS LÁZÁR ERVIN MŰVEIBEN

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar nyelvtudomány

Budapest, 2010. 229 lap

Témavezető: Korompay Klára

Opponensek: Hajdú Mihály, Heltainé Nagy Erzsébet

Védés: 2010. május 7.

1. Lázár Ervin (1936–2006) a magyar széppróza egyéni hangú és szemléletmódú képviselője. Sajátos látásmódja, felismerhető stílusa névadását is meghatározta. Művei alapvetően a Tolna megyei Alsórácegrespusztához, gyermekkorának fontos helyszínéhez és élményforrásához kapcsolódnak. Mindent a gyermekkora felől közelített meg, illetve elbeszéléseinek stílusát a meseihez igazította. A valóság és a szürreális egybejátszása teremtette meg műveinek sajátos stílusát, s ezért nevezi a szakirodalom a mágikus realizmus képviselőjének.

2. Az értekezés Lázár Ervin névadási gyakorlatát vizsgálja kisregénye, novellái, meséi és meseregényei alapján. Az a kettősség, amely a valóság és a fantasztikum finom szövedékét jelenti, megmutatkozik az író névadásában is. Műveinek alapvetően kétféle befogadói csoportja van: felnőtt és gyermek olvasók. A felnőtteknek szánt írásaiban a neveknek kitapintható életrajzi referenciájuk van. Megelevenednek Tolna megye általa ismert tájai és alakjai. Olyan erős ez a kötődés, hogy a valóságos nevek kirajzolják azt a nagyvilágba belesűrített kisvilágot, amelyről a tapasztalatokat gyermekkorában gyűjtötte össze az író. Meséinek és meseregényeinek fiktív neveit főleg a szerző környezetében élők, elsősorban saját gyermekei inspirálták. Ezek a nevek kisebb mértékben visszavezethetők a magyar népmese funkcionak alárendelt névtípusaihoz, nagyobb részben azonban Lázár Ervin saját névköltései. A név megteremtésének folyamatában épített a hagyományos mintákra, felhasználta a nyelvből fakadó játékos megoldásokat, gyakorolta a gyermeki gondolkodás logikájára és a gyermeknyelvi sajátosságokra támaszkodó névadást.

3. Lázár Ervin onomasztikai rendszerének feldolgozása (közel 1400 névadat) az írói és irodalmi eredetű névadás kutatástörténetének áttekintése után történhetett meg. Szükség volt az írói névadásban használatos fogalmak ellenőrzésére, esetenként újragondolására, valamint a jó példák megismerésére. Mindeközben az is kiderült, hogy nem mindig lehetett használni a már jól bevált és kipróbált névtípusokat.

A cél egy olyan írói onomasztikon létrehozása volt, amelyben a nevek úgy találják meg a helyüket, olyan magától értetődően illeszkednek bele a rendszerbe, hogy csak kis

számban fordulhat elő bizonytalan besorolású név. A valóság és a fikció mesteri összekeverése mutatkozott meg Lázár Ervin névadási gyakorlatának vizsgálata során. A rendszert, amelyet az íróra szabva kellett végiggondolni, csak akkor és azután lehetett felállítani, miután erre a fontos különbségtételre felfigyeltünk. Legnehezebb annak a logikai szálnak a megtalálása volt, amelyre a személynevek különböző csoportjait fel lehetett fűzni.

4. A Lázár Ervin műveiben előforduló névtípusok elemzésének sorrendjét nem számszerű előfordulásuk, hanem az a logika kívánta, amely szerint először a helyet kell behatárolni, azután nézhetjük meg, hogy kik népesítik be azt. Az írónak a dolgozat címében is idézett gondolata – „én Alsórácegresből vagyok” – részint konkrét földrajzi helyet jelent, részint azokat a közösségi élményeket, barátokat és ismeretségeket jelenti, azt az egyszerre konkrét és irreális teret, amely életének és művészetének középpontja volt. A tipizálást alapvetően HOFFMANN ISTVÁN „Helynevek nyelvi elemzése” (Bp., 2007: 46–48) című munkája segítségével, némi kiegészítés és több ponton módosítás után végeztük el. A valóságos és a fiktív helynevek aránya: 78% : 22%. Mindezekből arra következtethetünk, hogy műveinek nagyon erős a realitása és az életrajzi kötődése. Legerősebb emlék a gyermekkor. Bárhol is járt, bárkivel is találkozott az író, mindig viszonyítási alap volt Alsórácegrespuszta és az ott élő emberek. Még Budapestet is Alsórácegreshez csatolta – ahogy mondani szokta. A nem magyar helynevek magas száma arra a látás- és ábrázolási módra enged következtetni, amelyet a szakirodalom mágikus realizmusként értelmez. Alsórácegrespusztáról és az emlékekből fogást véve rugaszkodik el az írói fantázia, és berepül az egész világot. Stílusosan azt is mondhatnánk, hogy mint unokatestvére, Földessy Ödön távolugró olimpikon, ugyanúgy dobant el messzire ugorva Alsórácegrespusztáról a világ bármely tájára.

Az adatok elemzését két lépésben végeztük el. Először a valódi helyneveket értelmeztük, majd a fiktív névadás jellegzetességeit foglaltuk össze. A helynevek vizsgálata a névanyag gazdagságán túl azt eredményezte, hogy felfigyelhettünk a tulajdonnevek különös használatára. Lázár a sok nem magyar helynév sűrített, szinte futamszerű alkalmazásával megteremtette a lehetőséget annak, hogy a viszonylag kis és ismert világba belecsempéssze az egész nagyvilágot. A népmesék tér- és időkezeléséhez hasonlóan belülről tágitotta a teret és időt. A valóságban is létező helynevek mellett mára már elpusztult helyeket éppúgy említ műveiben, mint a képzeletével megálmodottakat. Úgy hitelesíti a kitalált helynevet, hogy valóságosak közé keveri.

A helynevek külső határokat, fix pontokat, illetve a képzelet segítségével belső háttartalanságot és fantasztikumba hajló, illanó tereket képviselhetnek.

5. A névrendszer legnagyobb számban személyneveket tartalmaz. Lázár Ervin névérzékeny és a névadásban eredetiséget tükröző onomaturg volt. Ezt sikerült meggyőzően igazolni. A vizsgálat alapvető megközelítési szempontja a névnek a valósággal szorosabbban vagy lazábban összefüggő kapcsolata volt. Sok esetben vezetett eredményre az egyes nevek motivációjának feltárása. Személyneveinek egy része azonosítható részben olyan létező személyekkel, akiknek még a nevét sem változtatta meg az író, részben olyan személyekkel, akik esetében a kapcsolat kimutatható. A névtelenség eszközt – néhány kivétellel – jobbra csak említett szereplők esetében használta. A legváltozatosabb módon alkalmazta környezetének neveit. Volt, hogy megtartotta az eredetit, és a novella a valóságban is létező személyről szól (például Szűcs Lajosról, a rácegresi kovácsról).

Máskor a nevet változatlanul hagyta ugyan, de a szereplőhöz kapcsolódó történetet részben vagy egészében átalakította (vö. A remete). A fordítottja is előfordult, vagyis a nevet változtatta meg (vö. A porcelánbaba). Néha csak egy kicsit módosított az eredeti néven (*Makorján* ← *Markojan*). Az is előfordult, hogy ragadványnevet léptetett elő családnévvé (például a Keserűk ragadványneve a *Szotyori* volt Alsórácegrespusztán: *Szotyori István*, *Szotyoriné*, *Szotyori Istvánné*). Sok esetben csak egy-egy létező családnevet vagy egy-egy asszonynév rövid változatát említette (pl. *Bődör*, *Bűtös*, *Csótár*, *Kósa* – *Bartalosné*, *Hujberné*, *Cseténé*). Így keltette életre azt a nyüzsgő, pletykás-babonás, mégis szerethető világot, amely a pusztai emberek hétköznapijait jellemezte a 20. század derekán.

A személynevek tárgyalása néhány fogalom újragondolását és kiegészítését, valamint új fogalom bevezetésének kísérletét eredményezte. Bővített tartalommal szerepeltetjük a *kvázi személynév* terminust, és kísérletképpen bevezettük az írói neveknél sikeresen alkalmazható *költött név* kategóriát. Ez utóbbi jelentéskörébe vontuk azokat a személyneveket, amelyek eltérnek a hagyományos mintáktól. Funkciójukban nem, de formavilágukkal a művészi alkotói folyamatba illeszkednek inkább. Fikción belüli névteremtésről van szó ez esetben. A névtan a maga interdiszciplináris természetével esetleg befogadhatja ezt a kategóriát. Mellette szól, hogy a két- vagy többbeleműség nem volt akadály a többé a besorolásnak, és az sem volt baj, ha némelyik név semmihez sem hasonlított. Szóba jöhetett volna még más terminológiai lehetőség is, mint például az *írói fantázia által alkotott név* vagy a rövidebb *fantáziánév*. A hosszabb változat használata – körülírással jellege miatt – nehézkes. A rövidebb alak jelentése pedig nem fedné le teljesen a lázári eseteket. Az új terminus nagy előnye, hogy egyszerre rövid és jól használható. A költött nevek nem kívülről kerülnek bele a szövegbe, hanem belőle fakadnak. Ezt a mechanizmust jól példázza a „Szegény Dzsoni és Árnika” című meseregény expozíciója.

A lázári személynevek besorolása első próbálkozás egy jól használható, logikus rendszer működtetésére. Az ítéletet róla később, további hasonló kutatások után lehet kimondani. Mindenesetre a névrendszer egyes elemeinek adatait célzottan, más szempontok (pl. a grammatikai megoldások) figyelembevételével is tovább lehet vizsgálni.

6. Lázár Ervin műveiben 50-féle állatnevet 66 előfordulással találtunk. Az állatnevek csoportosítása megmutatta, hogy ebben a névtípusban nem nagyon tér el az író a hagyományos mintáktól: felelevenítette a fabulák és népi állatmesék névadási gyakorlatát. A vidéki élet természetes környezetébe beletartoztak a ház körüli és a közeli tájak állatai; ezek leginkább epizódszereplők. Jelentősebb funkcióhoz csak az állatmesékben és néhány novellában jutnak; csak akkor emeli ki őket az író, ha a történetükről is beszél. Neveik egy részét a kvázi személynevek csoportjába soroltuk, főleg azokat, amelyek mint átlelkesített szereplők a mesék világában bukkannak fel, illetve azokat, amelyek kvázi személynévi besorolását a művekben betöltött szerepkörük igazolta.

Az állatnevek besorolásakor is továbbvittük a valóságos és a fiktív különbségtételt. A szokványostól eltérőket külön kiemeltük.

7. Az egyéb nevek csoportját intézménynevek, természeti jelenségek nevei, emberi alkotások nevei, tárgynevek és eseménynevek alkotják. Szerepük a korfestés, néha jellemzés és intertextuális utalás.

8. A vizsgálat kitért a név és a stílus összefüggéseire, valamint a nevek szövegbeli szerepének lázáros sajátosságaira.

A stílussal összefüggésben új fogalmat próbáltunk bevezetni. A *belehallás jelensége* terminus analógiájára állítottuk, hogy Lázár Ervinnél kimutatható a „belelátás jelensége” is. Véleményünk szerint ez azt jelenti, hogy az íráskép teremti meg a belőle fakadó névformát. Ehhez persze egy kicsit meg kell őrizni magunkban a gyermeki látásmódból valamennyit. A vizuális észlelési folyamatba olyan asszociáció lép be, amely a globális betűsort elemeiben is felfogja. Játékos megoldásokhoz vezetett ez a látásmód Lázár Ervinnél. A gyermekek közelsége, a gyermeknyelvi elszólások is inspirálhatták a következőket: *Áttentő Redáz* (rettentő ádáz) *Csakkincs király* (csak kincs), *Magadléna* (Magdaléna), *Ríz Tejbeg* (tejbegríz), *Zsebenci Klopédia* (zsebenciklopédia).

Megállapítottuk, hogy a tulajdonneveknek nemcsak a történetmondásban van szerepük, hanem a szerkezet fontos összetartó elemei is egyben. Lázár Ervin szövegeinek névterheltsége, a nevek sokszor redundáns szerepeltetése is ezt igazolta. Nevei sokfunkciósak, s a szövegkorpuszok minden szintjén kirajzolódnak. Tudatos névteremtő, s műveiben nagyobb hangsúlyt kapnak a nevek az átlagosnál. A személynevek szerkezetépítő, szövegkohéziós szerepet töltenek be. A történetmondást a nevek is inspirálják: név és történet harmonikusan illeszkedik egymáshoz.

9. Az írói neveket nehéz egzakt módon vizsgálni. A művek alapján összeállított adattár segítségével mégis kísérletet tettünk Lázár Ervin névrendszerének felállítására. A fikció ténye, az irodalmi mese műfajának névadási sajátosságai, az író mágikus realista szemlélete nyomán kipattanó nevek sokszor elmosás a határokat az egyes névtípusok között. Valószínűleg ezt még fel is erősíti a lázári próza átpoetizáltsága.

A névtár anyagának rendezése természetesen egyedi megoldáshoz vezetett. Létrehozása mégsem hiábavaló, hiszen az adatok egységben kezelése mintát is adhat más szerzők névanyagának későbbi feldolgozásához, hibáinak megtalálása pedig előbbre viheti az írói nevek rendszerezésének kísérleteit.

SLÍZ MARIANN:
NÉVADÁS ÉS TÖRTÉNELEM: AZ ANJOU-KOR I. FELÉNEK
SZEMÉLYNEVEI I–II.

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar nyelvstudomány

Budapest, 2010. I. 224 lap, II. 213 lap

Témavezető: Korompay Klára

Opponensek: Hajdú Mihály, Ördög Ferenc

Védés: 2010. október 15.

1. A disszertáció témája és célkitűzése. – A dolgozat a címben megjelölt, nyelvészek által kevésbé kutatott időszak személyneveivel foglalkozik. E nevek számos tudományág kutatásaihoz szolgáltathatnak fontos adatokat: a névtan mellett a nyelvtörténet, a helyesírás-történet és a történeti nyelvjáráskutatás, az irodalomtörténet, a művelődéstörténet, a népiségtörténet, a genealógia, valamint a település- és helytörténet is gyakran